

ВІДГУК

офіційного опонента доктора медичних наук, професора Герасименка
Олександра Івановича на дисертаційну роботу Леонтєва Павла
Олександровича на тему: «Судово-медичні критерії встановлення давності
утворення суб- та епідуральних крововиливів у живих осіб за даними сучасних
променевих методів дослідження», подану до захисту у спеціалізовану вчену
раду Д.64.600.003 при Харківському Національному медичному університеті
МОЗ України на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук за
спеціальністю «14.01.25 – судова медицина»

Актуальність роботи. Черепно-мозкова травма (ЧМТ) посідає одне з провідних місць як за числом летальних наслідків, так і за інвалідизацією потерпілих. Питома вага ЧМТ становить 36-40% від усіх видів травм, а у випадках сполучених та комбінованих ушкоджень досягає 60-65%. Летальність у віці до 40 років за наявності епідуральних гематом складає 12-14%, а субдуральних – 38-40%. Загальною проблемою у судово-медичній експертній практиці є зажиттєва діагностика різних видів ЧМТ і визначення давності їх утворення.

На сьогодні питання патогенезу, діагностики клінічних форм черепно-мозкової травми (ЧМТ) та клінічного перебігу становлять одну із актуальних проблем сучасної медицини. Зокрема, сучасна судово-медична експертиза не володіє об'єктивними критеріями визначення строків давності утворення ЧМТ, не з'ясовані морфологічні особливості перебігу гематом у живих осіб. Відсутні співставлення результатів клініко-інструментальних (променевих) методів діагностики з даними морфологічних досліджень, клініко-лабораторних аналізів крові, сироватки крові, біохімічних параметрів, імунного статусу. Певну проблему становить «конфлікт діагностичних» інтересів, де оцінка стану та наслідків клініцистами та судово-медичними експертами не завжди співпадають.

На сьогодні у науковій літературі чи окремих методичних посібниках з судово-медичної експертизи недостатньою опрацьоване питання щодо

визначення давності утворення ЧМТ з наявністю суб- та епідуральних крововиливів у живих осіб. Діюча нормативна база стосовно судово-медичної експертизи у таких випадках не дозволяє точно відповісти на це питання. Крім того, що основні інструктивні положення, які регламентують судово-медичну експертизу були прийняті ще у минулому столітті та не враховують сучасні можливості клінічної променевої діагностики (МРТ, КТ тощо) з метою визначення давнини ушкодження, сьогодні взагалі відсутня єдина, науково-обґрунтована методологія щодо організації діяльності експертних комісій у випадках одного з найскладніших видів судово-медичної експертизи. Не з'ясовано яким чином окремі чинники корелюють з перебігом гематом при ЧМТ. Не опрацьовано алгоритм судово-медичної оцінки стану суб- та епідуральних крововиливів з метою визначення давності їх утворення. Все це не дозволяє судово-медичним експертам об'єктивно вирішувати важливу для судово-слідчих органів проблему – давність утворення посттравматичних гематом порожнини черепа.

Тому спрямування дисертаційної роботи на комплексне дослідження судово-медичних критеріїв оцінки стану суб- та епідуральних крововиливів з метою визначення давнини їх утворення є надзвичайно актуальним.

Представлена робота розширяє шляхи щодо забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою та об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень сучасної науки.

Метою дослідження є визначення критеріїв судово-медичної діагностики давності утворення гематом у випадках черепно-мозкових травм за комплексом показників щільності тканини головного мозку в ділянці гематом з урахуванням реакції еритроцитарної ланки гемопоезу та функціональних параметрів крові.

Відповідно до мети дослідження автором сформульовано завдання дослідження, виконання яких дозволить досягти зазначеної мети. Це:

1. Провести ретроспективний аналіз архівного матеріалу з результатами експертиз черепно-мозкових травм з післятравматичними епі- та субдуральними крововиливами у постраждалих осіб за матеріалами

Харківського обласного бюро судово-медичної експертизи та КЗОЗ «Обласна клінічна лікарня – Центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф», м. Харків.

2. Вивчити макроскопічні характеристики, особливості утворення та організації післятравматичних епі- та субдуральних гематом за даними комп'ютерно-томографічних досліджень (параметри щільності гематом (HU), на тлі оптичної щільності інтактного головного мозку (HU)) у період від травмування до 90-ї доби.
3. Дослідити мікроскопічні, топографічні особливості, морфологічні ознаки утворення/організації післятравматичних епі- та субдуральних крововиливів з урахуванням статевих-вікових параметрів потерпілих.
4. Вивчити маркери та показники давності утворення післятравматичних епі- та субдуральних гематом у період від травмування до 90-ї доби.
5. Визначити реакцію еритроцитарної ланки гемопоезу, функціональних параметрів крові (рівень гемоглобіну, еритроцитів, тромбоцитів, протромбіну, фібриногену) на виникнення післятравматичних епі- та субдуральних крововиливів у період від травмування до 90-ї доби.
6. Розробити для судово-медичної практики діагностичний алгоритм встановлення давності виникнення післятравматичних епі- та субдуральних гематом за маркерами та показниками давності, які базуються на інструментальному з'ясуванні щільності гематом з урахуванням еритроцитарної ланки гемопоезу та функціональних параметрів крові.

Об'єктом дослідження стали посттравматичні суб- та епідуральні крововиливи у постраждалих осіб.

Предмет дослідження визначено як судово-медична оцінка давності утворення посттравматичних суб- та епідуральних крововиливів на основі змін цито- та мієлоархітекtonіки ГМ та структурно-функціональні параметри крові у

живих осіб з урахуванням їхніх статево-вікових параметрів та у відповідності до параметрів КТ.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є фрагментом науково-дослідної роботи кафедри судової медицини, медичного правознавства ім. засл. проф. М.С. Бокаріуса Харківського національного медичного університету МОЗ України «Судово-медичні діагностичні ознаки при експертному обґрунтуванні визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, давності та причини смерті» (№ державної реєстрації 0118U000951, 2018–2020 рр.). Дисертант був безпосереднім виконавцем фрагменту науково-дослідної роботи стосовно визначення судово-медичних критеріїв давності утворення посттравматичних суб- та епідуральних крововиливів у живих осіб за даними променевих методів дослідження (КТ, МРТ). Тема дослідження ухвалена на засіданні Проблемної комісії МОЗ та НАМН України «Судова медицина» (протокол №12/52 від 02.10.2013 р.) і затверджена на засіданні вченої ради ХНМУ 17.10.2013 р. (протокол №9). Робота спрямована на подальше виконання комплексної цільової програми боротьби зі злочинністю у відповідності до Указу Президента України № 837/96 від 17.09.96 р.

Наукова новизна дослідження та одержаних результатів. У дисертації визначені інструментально-діагностичні та морфологічні ознаки давності утворення післятравматичних суб- та епідуральних крововиливів у постраждалих осіб в динаміці післятравматичного періоду від часу травми до 90-ї доби.

Вперше залучено до уніфікованого методологічного алгоритму дані щодо реакції еритроцитарної ланки гемопоезу та функціональні параметри крові, що є доступними та ефективними показниками для прискореної діагностики давності утворення посттравматичних суб- та епідуральних крововиливів.

Використання макро-, мікроскопічних та топографічних ознак ЧМТ разом

з проведеними попередньо інструментальними променевими методам дослідження (КТ, МРТ) потерпілих об'єктивізувало діагностичний спектр критеріїв давності утворення післятравматичних суб- та епідуральних крововиливів у постраждалих.

Результати виконаних досліджень обґрунтовують перспективність та доцільність застосування уніфікованої комплексної оцінки визначення давності утворення післятравматичних суб- та епідуральних крововиливів у постраждалих осіб за даними променевих та лабораторних методів дослідження.

Перспективне значення для науки та практики. З огляду на сучасний стан судово-медичної науки, дисертантом теоретично обґрунтовано та представлено новий комплексний підхід до проблеми визначення давнини утворення гематом головного мозку, що виникли внаслідок ЧМТ. Запропоновані морфологічні критерії прискореної експертної судово-медичної діагностики визначення давності утворення посттравматичних суб- та епідуральних крововиливів у живих осіб та опрацьовано новий спосіб їх діагностики за даними структурно-функціональних та променевих методів дослідження, що створює нову технологію визначення строків давності отримання післятравматичних суб- та епідуральних крововиливів.

Отримані автором результати наукових досліджень використовуються в навчальному процесі 10 закладів вищої медичної освіти України та у практичній діяльності Дніпровського обласного бюро СМЕ, Запорізького обласного бюро СМЕ, Бюро СМЕ департаменту охорони здоров'я Полтавської обласної державної адміністрації, КЗ ЛОР «Львівське обласне бюро СМЕ», Харківського обласного бюро СМЕ.

Повнота викладу матеріалів дисертації в публікаціях не викликає сумніву. Результати дисертації опубліковані в 14 наукових роботах (4 – одноосібно), серед них 5 статей (4 – у наукових фахових журналах України, 1 –

у міжнародному виданні (Чехія), 9 тез доповідей на наукових і науково-практичних конференціях. В зазначених роботах викладено всі одержані автором результати дослідження.

Зміст дисертації. Дисертація викладена українською мовою та побудована за загально прийнятим планом, добре спланована, включає вступ, 7 розділів, висновки та практичні рекомендації, список використаної літератури і додатки. Розділи за змістом розміщені логічно та віддзеркалюють зміст і головні положення дисертації, аналіз і узагальнення результатів дослідження. Об'єм роботи складає 195 сторінок. Список використаної літератури має 271 найменування, в т.ч. 113 кирилицею та 185 латиною.

У вступі автор на осові значної кількості наукових робіт аргументовано та логічно обґрунтовує актуальність теми дисертації, її теоретичне і практичне значення, чітко формулює мету і завдання дослідження, розкриває нові положення, які впливають з результатів роботи.

У першому розділі дисертації подано аналітичний огляд наукової літератури за темою дисертації. Здобувачем в рамках доступних літературних джерел виконано науковий пошук, послідовно і детально проаналізована література, що дало змогу її узагальнити і критично осмислити. Цей розділ складається з трьох підрозділів, що полегшує його сприйняття. В кінці розділ закінчується аргументованим резюме, що узагальнює зміст і підкреслює актуальність запланованого дослідження та питання, які потребують подальшого опрацювання.

У другому розділі «Матеріали та методи дослідження» наведено характеристику досліджених об'єктів та застосованих методів дослідження.

Загальна кількість судово-медичних експертних досліджень відповідає числу постраждалих осіб ($\Sigma = 161$). Із них – 24 (14,91%) це трупи постраждалих осіб, гендерне співвідношення в групі яких відповідно складало 17 (70,83%) – чоловіки, 7 (29,17%) – жінки. Живі постраждалі особи з епі- та субдуральними гематомами в цілому становили 85,09% – 97 осіб, що відповідно до гендерного співвідношення у групі складало 73,20% чоловіків (71 особа) та 26,8% (26 осіб)

– жінки. У групі живих осіб окрім судово-медичного експертного дослідження визначалися функціональні параметри крові та її компонентів, у разі операційного втручання проводилося також макро- та мікроскопічне дослідження ГМ, його оболонок та судин, ділянок епі- та субдуральних гематом.

З точки зору гендерної характеристики, переважали особи чоловічої статі, серед яких кількість постраждалих становила 122 (75,78%), тоді як у групі жінок було 39 (24,22%) осіб.

Автором наведено методику макро- та мікроскопічних досліджень посттравматичних гематом, а також дослідження їх шляхом комп'ютерної томографії.

Застосовані автором методи дослідження адекватні меті та завданням роботи і відповідають сучасному рівню методичного забезпечення роботи.

У третьому розділі висвітлено загальну судово-медичну характеристику постраждалих з епі- та субдуральними гематомами.

У нозологічних групах постраждалих субдуральні гематоми 142 (88,20%) суттєво (у 7,47 разів) перевищували чисельність епідуральних 19 (11,8%), демонструючи характерну гендерну специфіку. У КГ чоловіків кількісні параметри за епі- та субдуральними крововиливами у 2,3-3,8 разів перевищували (99 – 69,72% та 15 – 73,94%) аналогічні показники у жінок (43 – 30,28% та 4 – 26,06%). Середній вік постраждалих осіб становив $38,75 \pm 5,2$ роки. Найвищі показники розповсюдженості гематом припадали на вікові категорії постраждалих від 21 до 40 років.

У четвертому розділі наведено дані морфологічного дослідження посттравматичних епі- та субдуральних крововиливів. Оглядово-порівняльне макромікроскопічне дослідження зразків нативних препаратів ГМ, його оболонок у осіб групи інтактного контролю та групи клінічного спостереження. Розділ вдало проілюстрований фотографіями патологічних процесів на макроскопічному рівні і дещо недостатньо на мікроскопічному рівні. Окремі

частини розділу переповнені деталізацією опису анатомічної норми мозкових оболонок із зазначенням, що досліджений матеріал відповідає нормі.

У п'ятому розділі наведені дані клініко-інструментальних методів діагностики посттравматичних епі- та субдуральних крововиливів у постраждалих в динаміці за допомогою досить сучасних та інформативних методів дослідження шляхом комп'ютерної томографії та магнітно-резонансної томографії з ангіорежимом спірального комп'ютерного томографа. Визначалася оптична щільність гематом (HU) в різні відрізки часу після їх утворення. Одержані дані автором проаналізовано. За результатами дослідження наведено знімки з комп'ютерного та магнітно-резонансного томографів, які наглядно демонструють суть процесів, що відбуваються в зоні гематом залежно від часу перебігу.

Шостий розділ дисертації присвячений дослідженню функціональних показників крові та еритроцитів як критерію давності виникнення епі- та субдуральних гематом у постраждалих. Автор детально аналізує механізми впливу травми на стан периферійної крові людини протягом перебігу ЧМТ з крововиливом та виявляє діагностичні критерії для визначення давності утворення ЧМТ з крововиливом. Розділ вдало проілюстровано мікрофотографіями мазків крові та діаграмами, що характеризують біохімічні зміни в крові потерпілих.

Сьомий розділ присвячений обговоренню результатів дослідження. Автор узагальнює одержані результати макроскопічного та мікроскопічного дослідження зони ЧМТ з крововиливом та результати аналізу змін в периферійній крові осіб, що мали крововилив у порожнину черепа на фоні ЧМТ. На підставі аналізу дослідженого матеріалу, в т.ч. з використанням математичного апарату, автор робить аргументовані висновки та обґрунтовує можливість визначення давності утворення суб- та епідуральних крововиливів у живих осіб за даними сучасних променевих методів дослідження.

Висновки викладені конкретно, вони достатньо обґрунтовані й достовірні. У преамбулі, як це передбачено вимогами ДАК України, оцінено стан виконаної роботи. Висновки в дисертації повністю відповідають меті та завданням дослідження та повністю розкривають результати дослідження.

В авторефераті у стислій формі віддзеркалено всі розділи дисертації, він оформлений відповідно до існуючих вимог.

У якості **зауважень** слід зазначити: надмірну кількість посилань в окремих місцях у розділі огляду літератури – до 19-ти, доцільно було б навести більше мікрофотографій головного мозку із зони крововиливів, замість текстового детального опису, який наведено в тексті. В дисертації зустрічаються окремі стилістичні помилки. Разом з тим, ці зауваження не мають принципового характеру і не впливають на наукову новизну, актуальність, теоретичну і практичну значимість дисертації.

Запитання до пошукувача: 1. Що являють собою параметри оптичної щільності? У яких одиницях вимірюються? Наскільки, за даними літературних джерел, їх можна вважати надійними? 2. Які показники летальності були відмічені у Вашому дослідженні? Із якими саме чинниками останні були пов'язані? У якій саме гендерній та віковій групі їхній рівень був найвищим? 3. Чи є одержані в дослідженні дані патентноспроможними? 4. Чи є аналогічною динаміка змін у внутрішньочерепних гематомах з епі- та субдуральними гематомами?

Висновок

Дисертаційна робота Леонтьєва Павла Олександровича на тему: «Судово-медичні критерії встановлення давності утворення суб- та епідуральних крововиливів у живих осіб за даними сучасних променевих методів дослідження» на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук за спеціальністю «14.01.25 – судова медицина» є завершеною науковою працею, виконаною на сучасному науковому рівні. Робота містить систематизовані інформаційно-аналітичні матеріали, нові результати дослідження та наукові узагальнення, сукупність яких дозволяє визначати під час виконання судово-медичної експертизи давність виникнення післятравматичних суб- та епідуральних крововиливів у потерпілих з черепно-мозковими травмами на основі комплексу діагностичних комп'ютерно-томографічних ознак з

врахуванням еритроцитарної ланки гемопоезу та функціональних параметрів крові.

Дисертаційна робота Леонтєва П.О. є такою, що повністю відповідає вимогам щодо кандидатських дисертацій, які визначено в п. 11 “Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженого Постановою КМУ №567 від 24.07.2013 р. (із змінами відповідно до постанов КМУ №656 від 19.08.15 р.; №1159 від 30.12.15 р.; №567 від 27.07.2016 р.), а її автор цілком заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата медичних наук за спеціальністю «14.01.25 – «судова медицина».

Офіційний опонент

доктор медичних наук, професор

кафедри патологічної анатомії, судової

медицини та гістології Донецького

національного медичного університету МОЗ України

О.І. Герасименко

